

Dr. Öğr. Üyesi Ebru KAYABAŞ

**Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla
Aile Hukukunun Gelişimi**

-Hukuk-ı Aile Kararnamesi-

Gözden geçirilmiş 2. Baskı

**FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2025**

Aralık 2025

ISBN: 978-625-5697-97-4

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850) 441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com
bilgi@filizkitabevi.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

*Sonsuza dek yanımda olacağını bildiğim
babaannem Zehra Kayabaş'a, sevgiyle...*

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Eserin yeni basımı, aile kurumunun tarihsel, sosyolojik ve hukuki boyutlarını birlikte ele alan yaklaşımın, güncelliğini ve önemini koruduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Aile kurumu, toplumdan topluma ve tarihsel dönemlere göre siyasi, ekonomik ve kültürel koşulların etkisiyle farklı anlamlar kazanmıştır. Bu değişkenlik, aile hukukunun da durağan değil, aksine toplumsal dönüşümlerle birlikte sürekli yeniden şekillenen bir alan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla aile hukukuna ilişkin düzenlemelerin, yalnızca normatif metinler olarak değil, ait oldukları tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi zorunludur.

Evlilik ve boşanma, aile hukukunun merkezinde yer alan ve birey ile toplum arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyen temel kurumlardır. Bu alan, dini kurallar, örf ve adetler, ahlaki değerler ve ekonomik koşulların iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Özellikle Osmanlı toplumunda aile, bireyin hukuki ve sosyal kimliğini belirleyen en güçlü kurumlardan biri olmuş; evlenme ve boşanma ilişkileri büyük ölçüde hem İslam hukuku hem de devletin idari denetimi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yönüyle aile hukuku, Osmanlı hukuk düzeninde özel hukuk sınırlarını aşarak toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamaya yönelik işlevsel bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi, bu tarihsel süreklilik ve dönüşüm içerisinde özel bir yere sahiptir. Kararname, bir yandan İslam aile hukukunun klasik kaynaklarına dayanmakta, diğer yandan Tanzimat sonrası modernleşme çabalarının etkisiyle aile ilişkilerini daha sistematik ve denetlenebilir bir çerçeveye oturtma arayışını yansıtmaktadır. Evlilik ve boşanma alanında devletin rolünü belirginleştiren bu düzenleme, şer‘î hukuktan laik hukuka geçiş sürecinde önemli bir eşik oluşturmuş; Cumhuriyet döneminde kabul edilen Medeni Kanun’a giden yolun hukuki ve zihinsel altyapısına katkıda bulunmuştur.

Bu çalışma, Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ni yalnızca teknik bir kanun metni olarak ele almakla yetinmemekte; Kararname’nin ortaya çıktığı dönemin sosyal yapısını, aile anlayışını ve hukuk zihniyetini de dikkate alarak kapsamlı bir

değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Tanzimat'tan itibaren aile hukukunda yaşanan modernleşme girişimleri, Kararname öncesi ve sonrası gelişmelerle birlikte incelenmiş; evlilik ve boşanma hükümleri, İslam hukuku uygulamalarıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Böylece Kararname'nin getirdiği yeniliklerin sınırları, etkileri ve sürekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yeni basım vesilesiyle yazılan bu önsözün, yeniden gözden geçirilmiş olan eserin hem hukuk tarihi hem de güncel aile hukuku tartışmaları açısından taşıdığı önemi vurgulaması hedeflenmiştir. Aile kurumunun hâlen toplumsal ve hukuki tartışmaların merkezinde yer aldığı günümüzde, Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin sunduğu tarihsel deneyimin, modern hukuk uygulamalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

Dr. Öğr. Üyesi Ebru KAYABAŞ

Beyazıt 2025

ÖNSÖZ

Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Osmanlı Devleti'nde kısa bir süre yürürlükte kalmış ve hukuk çevrelerinde görece sınırlı bir bilinirliğe sahip olmuş olmakla birlikte, hukuk tarihi bakımından taşıdığı değer itibarıyla son derece önemli bir düzenlemedir. Zira aile hukukuna ilişkin kanunlaştırma çalışmaları içerisinde, Kararname'nin kabul edildiği 1917 yılı ile Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1926 yılı arasında kalan yaklaşık sekiz yıllık dönem, şer'î hukuktan laik hukuka geçiş sürecinin aile hukuku alanındaki en kritik aşamasını oluşturmaktadır.

Kararname, içerik bakımından esasen mevcut İslam hukuku kurallarını ilk kez tek bir metin altında sistematik biçimde toplayarak kitaplaştırmış; Osmanlı Devleti'nde hâkim olan Hanefî mezhebi dışındaki Sünnî mezheplerin nispeten daha modern hükümlerine de yer vermiştir. Bununla birlikte, aile hukukunun doğrudan dünyevileştirilmesi yönünde köklü bir adım atıldığı söylenemez. Ancak yine de Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin, laik hukuka geçiş sürecinde önemli bir köprü işlevi üstlendiğini ifade etmek mümkündür. Bu geçişin Türk toplum yaşamı üzerindeki etkilerinin ortaya konulabilmesi ve dönemin aydınları ile yöneticilerinin bu süreçte oynadıkları rolün sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi, söz konusu dönemde yaşanan gelişmelerin ayrıntılı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Tanzimat'ın ilanından sonra kadın hakları alanında kaydedilen gelişmelerin bir bakıma doruk noktası olarak değerlendirilebilir. Günümüz Türkiye'si açısından bakıldığında bu haklar sınırlı görülebilirse de dönemin sosyo-hukuki koşulları dikkate alındığında, özellikle boşanma hukukunda kadınlar lehine getirilen düzenlemelerin önemli bir ilerleme teşkil ettiği açıktır. Bu çalışma, Kararname ile evlilik ve boşanma hukukuna ilişkin olarak getirilen yenilikleri sistematik bir biçimde tasnif etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

VIII

Bu eser, Ağustos 2002 tarihinde savunularak başarılı bulunmuş olan yüksek lisans tezimin gözden geçirilmiş ve tashih edilmiş hâlidir. Çalışmanın ortaya çıkmasında katkılarını esirgemeyen; düşünce ufkumun genişlemesinde rehberliğiyle önemli pay sahibi olan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Tevfik Özcan'a, büyük bir özveriyle kaynaklara ulaşmamda destek olan Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye, son okumalar sırasında yapıcı değerlendirmeleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Cihan Osmanağaoğlu'na, akademik çalışmalarım boyunca yol gösterici önerileri için Prof. Dr. Yasemin Işıқтаç'a ve her aşamada desteklerini hissettiren aileme teşekkürü borç bilirim.

Dr. Ebru KAYABAŞ

Beyazıt 2009

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	V
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER	IX
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE AİLE HUKUKUNU MODERNLEŞTİRME GİRİŞİMLERİ

A- GENEL BİR BAKIŞ.....	9
B- HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ	17
1- Kararname’yi Hazırlayan Etkenler	17
a- Siyasi Etkenler	18
(1) İç Siyasal Olaylar	18
(2) Dış Siyasal Olaylar	19
b- Ekonomik Etkenler	19
c- Hukuki Etkenler	21
d- Kültürel Etkenler	25
e- Sosyal Etkenler	30
2- Kararname’nin Hazırlanma Süreci	33
3- Kararname’nin Sistemi ve Kapsamı	41
a- Sistemi:	41
b- Kapsamı	41
4- Kararname ve Hukuku Modernleştirme Girişimleri	43

II. BÖLÜM

KARARNAME’NİN EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLERİ

A- Genel Bir Bakış	45
B- Evlenme	46
1- Nişanlanma.....	51
2- Evlenme Ehliyeti	53
a. Akıl ve Ergin (Bâliğ) Olan Kız ve Erkeklerin Evlenmesi:	54
(1) 17 Yaşını Bitiren Kızlar ve 18 Yaşını Bitiren Erkekler	54
(2) 17-18 Yaşına Ulaşmamış Kız ve Erkekler.....	55
b. Akıl Hastalarının ve Akıl Zayıflarının Evlenmesi	56
3. Evlenme Engelleri	57
a- Mutlak Evlenme Engelleri	58
b- Nisbi Evlenme Engelleri.....	59
4- Evlilik Sözleşmesi ve Özellikleri	62
a- Taraflar ve Lafız	62
b- Şahitler.....	64
c- Evlilik Sözleşmesinin Bağlanabileceği Şartlar	65
d- Evlenme Sözleşmesine Devletin Müdahalesi	65
(1) Hâkim veya Naibinin Huzuru	66
(2) İlan Mecburiyeti	68
5- Denklik (Kefaet).....	71
6- Evlenmenin Hükümsüzlüğü	73
a- Fâsit Evlilik.....	75
b- Batıl Evlilik	76
7- Evliliğin Genel Hükümleri	79
8- Evliliğin Mali Hükümleri	79
a. Mehir, Çeşitleri ve Hükümleri	79
b. Kocanın Nafaka Mükellefiyeti.....	82

III. BÖLÜM

KARARNAME’NİN BOŞANMA İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİ

A- Boşanma Kurumu	85
B- Boşanma Hakkı	86
1- Kocanın Boşaması (Talak)	87
2- Boşamanın Şekli.....	88
C- Boşamanın Çeşitleri (Talakın Çeşitleri)	88
1- Dönülebilir Boşama (Talak-ı Ric’î).....	88
2- Ayrıcı- Kesin Boşama (Talak-ı Bain)	89
D- Adli Boşanma (Tefrik)	90
1- Hastalık veya Fizyolojik Kusurların Varlığı	91
a- Cüzzam ve Zührevi Hastalıklar Nedeniyle Boşanma	93
b- Akıl Hastalığı Nedeniyle Boşanma	93
2- Kocanın Eşine Nafaka Ödememesi Nedeniyle Boşanma	94
3- Kocanın Gaipliği Nedeniyle Boşanma	95
a- Kocanın Nafaka Bırakmadan Kaybolması.....	96
4- Geçimsizlik Nedeniyle Boşanma ve Aile Meclisi	97
E- Hristiyanların Boşanmasına Ait Hükümler	99
1- Boşanma Sebepleri.....	100
2- Ayrılık Kurumu.....	100
3- Boşanma Davası	101
F- Boşanmanın Sonuçları	101

IV. BÖLÜM

KARARNAME’NİN GETİRDİĞİ YENİLİKLER VE YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI

A- Kararname’nin Hukuk Politikası Yönünden Gösterdiği Özellikler ve Getirdiği Yenilikler	103
1. İlk Kanun Olması.....	103
2- Hukuki Birliği Sağlaması	104

XII

3- Evlenmede ve Boşanmada Devlet Kontrolü.....	105
4- Üçlü Karakteri	106
5- Çok Eşliliğin Sınırlandırılması	107
6- Yargısal Boşanma	109
7- Diğer Mezheplerden Yararlanması.....	110
8- Evlenme İçin Asgari Yaş Sınırı.....	110
B- Kararname'nin Yürürlükten Kaldırılması	111
1- Kararname'nin Kaldırılmasında Rol Oynayan Etkenler.....	111
2- Kararname'nin Diğer İslam Devletlerindeki Yürürlüğü.....	114
C- Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nden Sonraki Gelişmeler	116
1- 1923 Tarihli Aile Kanunu Tasarısı	117
2- 1924 Tarihli Aile Kanunu Tasarısı	119
3- Medeni Kanun'un Kabulü	122
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA	129